

FILMNING BADIY YAXLITLIGIGA TA’SIR ETUVCHI AYRIM OMILLAR

Shohrux Ne’matov

Kino san’atning eng kenja turidir. Shunga qaramay, u insoniyat mehrini juda tez qozondi. Bugun dunyoning turli burchaklarida millionlab filmlar yaratilmoqda, turli janrlar, xilma-xil mavzular va rang-barang taqdiralar ekranda namoyon bo’lmoqda. Kino insonni kuldiradi, o’ylantiradi, hayajonga soladi, ba’zan esa o’z hayotiga boshqacha nigoh bilan qarashga majbur etadi. O‘zbekistonda ham kino san’atini sevib tomosha qiladigan, yaxshi filmni intiqlik bilan kutadigan tomoshabinlar talaygina. Xalqimizning kino bilan bog‘liq xotiralari, sevimli aktyorlari va rejissyorlari, yodda qolgan obrazlari juda ko‘p. Biroq so‘nggi vaqtlarda ekranga chiqayotgan ayrim, qo‘shirnoq ichidagi “san’atkorlar” tomonidan yaratilayotgan, o‘z mualliflari tilida kino deb ataladigan novellalar va novellasifat filmlar boshqa bir manzarani ham yuzaga chiqarmoqda. Ular na badiiy mukammallik, na dramaturgik yaxlitlik, na obrazlar chuqurligi jihatidan tomoshabinga munosib ozuqa bera oladi. Aksincha, ayrim hollarda bunday mahsulotlar ma’naviy va estetik jihatdan xavfli “ozuqa”ga aylanmoqda. Aslida esa bu muammo kechagina paydo bo‘lgan emas. Bugungi holatga bir kunda kelib qolmadik. Bunday bosqichga yetib kelish uchun ancha vaqt davomida “harakat” qilindi. Kino san’atining talab va mezonlari pasaygani sari, tomoshabinning didi ham shu mahsulotlarga moslasha bordi, yoki aksincha. Natijada esa “kino” degan ulug‘ nom ostida badiiy jihatdan zaif, mazmunan sayoz va qisqa muddatli taassurot qoldiradigan mahsulotlar ko‘payib bordi. Bu yerda masalaning yana bir muhim jihati bor: biz yosh ijodkorlardan nimani kutaymiz va ularga buning uchun qanday imkoniyat yaratib beryapmiz? Imkoniyat bormi yoki imkoniyatning o‘zi cheklanganmi? “Yosh kinoijodkorlarga imkoniyat yaratilmayaptimi?” degan savol tug‘ilishi tabiiy. Albatta, kinematografiya tizimida yoshlar uchun turli loyihalar va imkoniyatlar mavjudligini inkor etib bo‘lmaydi. Ammo masalaga boshqa tomondan ham qarash lozim. Kinematografiyada katta avlod vakillariga, odatda, o‘zlari tanlagan mavzu va janrda ijod qilish uchun nisbatan kengroq imkoniyat beriladi. Bu, ma’lum ma’noda, ularning yillar davomida orttirgan tajribasi bilan izohlanishi mumkin. Yoshlarga kelganda esa vaziyat ko‘pincha boshqacharoq ko‘rinadi: ularga ma’lum cheklovlar, mavzu va shakl doirasidagi talablar asosida film yaratish imkoniyati beriladi. Buni tabiiy hol, deyish mumkin. Ammo, nazarimizda, aynan shu masalada yondashuvni qayta ko‘rib chiqish kerak. Chunki katta avlodning asosiy ustunligi — tajriba. Ular o‘z kasbining imkoniyatlari, kino ishlab chiqarish jarayoni, tomoshabin talabi va tizimning ichki qonuniyatlarini yaxshi biladi. Shuning uchun ularga buyurtmachi belgilagan mavzu va g‘oya asosida film yaratish vazifasini topshirish tabiiyroq. Yoshlar esa boshqa narsaga ega — yangilik. Ular hali shakllanib ulgurmagan ijodiy

qarashlari, yangi g‘oyalari, zamonaviy dunyoqarashi va kino tiliga olib kirishi mumkin bo‘lgan yangi uslublari bilan keladi. Eng muhimi, ular orasida kelajak uchun yangi umid bo‘la oladigan iste’dodlar bor. Shunday ekan, ehtimol, aynan yoshlarga ko‘proq ijodiy erkinlik berish kerakdir? Ularga moliyaviy va texnik imkoniyat yaratib, ma’lum darajada erkin ijod qilishga sharoit yaratilsa, ular o‘z qobiliyatini to‘liq namoyon etishi mumkin. Balki ana shunda o‘zbek kinosida biz kutayotgan yangi siljishlar yuz berar. Chunki yangi kino tilini ko‘pincha eski qoliplardan tashqarida fikrlaydiganlar yaratadi. Rahbarning didi — mezon bo‘la oladimi? Bu masalada Kinematografiya agentligi rahbariyati oldida yana bir muhim vazifa turadi. Ijodiy jarayonni boshqarish bilan ijodiy jarayonning o‘zini boshqarib yuborish o‘rtasida katta farq bor. Har qanday rahbarning o‘zining estetik qarashlari, kino haqidagi tasavvuri va didi bo‘lishi tabiiy. Ammo rahbarning shaxsiy didi butun tizim uchun yagona badiiy mezonga aylanib qolmasligi kerak. Aks holda, rahbarning o‘ziga ma’qul bo‘lgan ijodiy qarashlar bilib-bilmagan holda boshqa ijodkorlarga ham asosiy mezon sifatida qo‘llanilishi mumkin. Bu esa ijodiy xilma-xillikni kamaytiradi, rejissyorning shaxsiy qarashlarini cheklaydi va oxir-oqibat badiiy yaxlitlikka putur yetkazishi ehtimolini oshiradi.

Kino — bir kishining didi bilan yaratiladigan san’at emas. Film — ssenarist, rejissyor, operator, rassom, aktyor, bastakor, prodyuser va boshqa ko‘plab mutaxassislarning ijodiy hamkorligi natijasidir. Shuning uchun tizim rahbariyatining asosiy vazifasi filmning qanday bo‘lishini shaxsan belgilashdan ko‘ra, sifatli film yaratilishi uchun sharoit yaratish bo‘lishi kerak. Rahbarning vazifasi rejissyor o‘rniga rejissyorlik qilish emas. Rahbariyatning asosiy vazifasi nimadan iborat? Bizningcha, Kinematografiya agentligi rahbariyatining eng muhim vazifalaridan biri — kino ijodkorlariga moliyaviy va tashkiliy tayanch yaratish, o‘zbek kino mahsulotini ichki va tashqi bozorlarga olib chiqish uchun sharoit yaratishdir. Xorijiy kino bozorlariga chiqish, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, xorijiy mutaxassislarni jalb etish, o‘zbek filmlarini xalqaro distribyutsiya tizimlariga olib kirish, kino mahsulotlarini sotish va namoyish etish bo‘yicha bitimlarni yo‘lga qo‘yish — bular kinematografiya boshqaruvida strategik yo‘nalishlar bo‘lishi mumkin. Agar rahbariyat ana shu tizimni shakllantirishga e’tibor qaratasa, u nafaqat alohida bir film, balki butun kino sanoati oldidagi vazifasini bajargan bo‘ladi. Chunki yaxshi film yaratishning o‘zi yetarli emas. Yaxshi filmni yaratish, uni tomoshabinga yetkazish va undan keyingi yangi filmlarni moliyalashtirishga imkon beradigan bozorni yaratish ham kerak. Davlat va xususiy sektor hamkorligi. Buning uchun davlat kinostudiyalari bilan bir qatorda xususiy kino ishlab chiqaruvchilarning imkoniyatlarini ham kengaytirish zarur. Xususiy studiyalarni ishlab chiqarishga jalb etish, sifatli loyihalar uchun subsidiya va imtiyozli moliyaviy mexanizmlarni yo‘lga qo‘yish, zarur hollarda foizsiz yoki qulay shartlardagi moliyalashtirish imkoniyatlarini yaratish kino sanoatidagi raqobatni kuchaytirishi mumkin. Raqobat esa sifatni talab qiladi. Agar bir nechta

ijodiy jamoa bir xil resurs uchun emas, balki o‘zining eng yaxshi filmi bilan maydonga chiqsa, tomoshabin ham bundan yutadi, davlat ham, kino sanoati ham. Yosh rejissyor uchun esa eng katta rag‘bat — uning loyihasi haqiqatan ham filmga aylanishi mumkinligiga ishonchdir.

Yosh rejissyor — kelajakdagi kino maktabi. Bugun imkoniyat berilayotgan yosh rejissyor ertaga o‘z maktabini yaratishi mumkin. Bugun birinchi filmi suratga olayotgan operator ertaga xalqaro loyihalarda ishlashi mumkin. Bugun o‘z ssenariysini himoya qilayotgan yosh ssenarist ertaga o‘zbek kinosining yangi qahramonlarini yaratishi mumkin. Ammo buning uchun ularga faqat “yosh iste’dod” degan nomning o‘zi yetmaydi. Ularga ishonch, mablag‘, texnika, tajribali mutaxassislar bilan hamkorlik va eng muhimi — ijodiy nafas olish imkoniyati kerak. Katta avlodning tajribasidan voz kechish emas, aksincha, undan oqilona foydalanish kerak. Tajribali kinoijodkorlar yoshlar uchun ustoz bo‘lishi mumkin. Ammo yosh ijodkorning o‘rniga uning qanday film olishini belgilab berish boshqa masala. Ustoz yo‘l ko‘rsatishi mumkin. Ammo yo‘lni yosh ijodkorning o‘zi bosib o‘tishi kerak.

Xulosa o‘rnida, O‘zbek kinosining kelajagi faqat bugun yaratilayotgan filmlar bilan emas, bugun imkoniyat berilayotgan yoshlar bilan ham belgilanadi. Agar biz yosh rejissyorlardan yangi kino kutayotgan bo‘lsak, ularga yangi imkoniyat berishimiz kerak. Agar yangi mavzularni istasak, ularga mavzu tanlash erkinligini berishimiz kerak. Agar jahon kinosi bilan raqobat qilishni istasak, ularga jahon darajasidagi texnik va moliyaviy imkoniyatlarni yaratishimiz kerak.

Kinematografiya agentligi esa bu jarayonda ijodkorning o‘rniga ijod qiluvchi emas, ijod uchun sharoit yaratuvchi, kino sanoati uchun moliyaviy va tashkiliy imkoniyatlarni kengaytiruvchi, o‘zbek filmi dunyo bozoriga olib chiquvchi institut sifatida faoliyat yuritishi maqsadga muvofiq. Zero, kinoni faqat buyurtma bilan emas, ba’zan ishonch bilan ham yaratishadi. Balki bugun biz imkoniyat berayotgan yosh rejissyor ertaga o‘zbek kinosini dunyoga tanitar. Buning uchun esa avvalo unga kamera qarshisida emas, o‘z tasavvuri qarshisida erkin turish imkoniyatini berishimiz kerak.